

אובייקטיביות וסובייקטיביות באונס

בין דעת לחוסר רצון בסוגיות אונס / שלו עזרא

- פתיחה
- אונס במקורות
- אונס בתלמוד ובהלכה
 - בהיתר אישה לבעלה
 - אישה שנבעלה במחשבה שבעלה מת
 - אדם שאנסו אותו לאכול מצה
 - אדם שאכל מצה בשעת שיגעון
 - אונס אישה אשר התחיל באונס ונגמר ברצון
- תשלום האנס למי שנהנתה מהאונס
- סיכום ואיסוף

פתיחה

סוגיית אונס היא סוגייה רחבה הנידונה בכמה וכמה מקומות בש"ס. במאמר שלי אנסה לברר את סוגייה הזו, בדגש על הקונוטציה הראשונה שעולה כשאומרים אונס, והיא גבר שאונס אישה. השאלה עלתה לי מתוך סוגיית תחילתה באונס וסופה ברצון, שם אומרים שהאישה מותרת לבעלה (לדעת רבא שנפסק להלכה) בגלל "יצר אלבשה". טעם יצר אלבשה לא הניח את דעתי ולא הצליח לשכנע אותי שזו היא הסיבה להיתר אישה לבעלה, ולכן אנסה במאמר זה למצוא דרך אחרת להבין את הסוגייה.

במאמר אנסה לברר האם דנים אונס של אישה מהזווית האובייקטיבית (האנס במקרה שלנו) מול הזווית הסובייקטיבית (הנאנסת במקרה שלנו). השאלה מאיזו זווית אנו דנים את האונס ולוונטיות ביותר ויש לה השלכות; אם אנו דנים מצד האישה, אכן

אנו צריכים את הסיבה של "יצר אלבשה", אך אם אנו דנים מהזווית של האנס אז גגשות האישה אינם רלוונטיים לדיון ולכן רבא התיר את האישה לבעלה.

אונס במקורות

לפני שנתחיל לעסוק בדיון שלנו כדאי לחזור אחורה למקורות, לספר דברים שם כתובה פרישית אונס ומפתח:

וְאִם בְּשָׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת הַנְּעִרָה הַמְאֲרָשָׁה וְהִחֲזִיק בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּה וַיִּמַּת הָאִישׁ אֲשֶׁר שָׁכַב עִמָּה לְבָדוֹ: וְלַנְּעִרָה [וְלַנְּעִרָה] לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנְּעִרָה [לַנְּעִרָה] חֲטָא מָוֹת כִּי כְּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רַעְהוּ וְרָצְחוֹ נָפֵשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה: כִּי בְשָׂדֶה מִצָּאָה צְעָקָה הַנְּעִרָה [הַנְּעִרָה] הַמְאֲרָשָׁה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ: כִּי יִמְצָא אִישׁ נְעִר [נְעִרָה] בְּתוֹלָה אֲשֶׁר לֹא אֲרָשָׁה וְתַפְסָה וְשָׁכַב עִמָּה וְנִמְצָאוּ: וְנִתְּן הָאִישׁ הַשָּׁכֵב עִמָּה לְאָבִי הַנְּעִרָה [הַנְּעִרָה] חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עָנָה לֹא יוּכַל שְׁלָחָה כָּל יָמָיו (דברים כב, כה – ט).

הפסוקים עוסקים במקרה של אונס, ואנו רואים שלא מענישים בהם את אותה אישה מפני שנתפסה וצעקה. לעומת זאת, אישה שזינתה עם גבר אחד דינה מוות. השאלה אם המקרה שלנו נכנס תחת אונס משום שהיא נתפסה? או תחת אישה שזינתה משום שהיא הראתה רצון בסופו של דבר?

אונס בתלמוד ובהלכה

בהיתר אישה לבעלה

"אשת ישראל שנאנסה אף על פי שמותרת לבעלה פסולה לכהונה" (בבלי, יבמות נו ע"ב). הנחת היסוד המוכרת לכולם היא שאישה שנאנסה מותרת לבעלה שכן אין לה אשמה, אך הדין הזה מדבר באונס "קלאסי" שבו היא סבלה, ואילו בגמרא אנו רואים דיון העוסק באישה שנהנתה בדיעבד מהאונס, "אמר אבוה דשמואל: אשת ישראל

שנאנסה אסורה לבעלה חיישינן שמא תחלתה באונס וסופה ברצון” (בבלי, כתובות נא ע”ב).

לעומת זאת אנו רואים את מאמר רבא, לפיו נפסקה ההלכה, האומר הפוך בדיוק: “דאמר רבא: כל שתחלתה באונס וסוף ברצון, אפי’ היא אומרת: הניחו לו שאלמלא (לא) נזקק לה היא שוכרתו, מותרת. מ”ט – יצר אלבשה” (שם, שם). את הסיבה שהיא מותרת לבעלה אף על פי שנאנסה אפשר לראות במקרה שהיה לרבי יוחנן המתואר בירושלמי:

ויש לך תפוסה בישראל והיא אסורה. ואי זו זו? זו שתחילתה ברצון וסופה באונס. ויש לך שאינה תפוסה בישראל והיא מותרת. ואי זו זו? זו שתחילתה באונס וסופה ברצון. כהדא איתתא אתת לגביה רבי יוחנן. אמרה ליה: נאנסתי. אמר לה: ולא ערב לך בסוף? אמרה ליה: ואם יטבול אדם אצבעו בדבש ויתננה לתוך פיו ביום הכיפורים שמא אינו רע לו ובסוף אינו ערב לו? וקיבלה (ירושלמי, סוטה ד, ד).

ממקרה זה אנו רואים שהנאה הבאה לאדם באופן כפוי אינה חטא עבורו, ובמקרה של אישה נשואה היא אף תהיה מותרת לבעלה. וכן אנחנו רואים שדנים את האונס מזווית אובייקטיבית ולא סובייקטיבית.

כל האמור לעיל מדבר באונס פיזי שבו האישה הייתה מודעת. לעומת זאת, באונס תודעתי אנו רואים דין שונה: “מתניתין: האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך וניסת, ואח”כ בא בעלה – תצא מזה ומזה, וצריכה גט מזה ומזה” (בבלי, יבמות פז ע”ב). מקרה נוסף של אונס שדומה בעיקרון שלו ובכך מקשה על המקרה שלנו הוא המקרה שאנסו אדם לאכול מצה:

כפאו ואכל מצה – יצא. כפאו מאן? אילימא כפאו שד, והתניא: עתים חלים עתים שוטה, כשהוא חלים – הרי הוא כפקח לכל דבריו, כשהוא שוטה – הרי הוא כשוטה לכל דבריו. אמר רב אשי: שכפאוהו פרסיים (בבלי, ראש השנה כח ע”א).

וכן פסק הרמב”ם:

אכל מצה בלא כוונה, כגון שאנסוהו גויים לאכול, יצא ידי חובתו. אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו, ואחר כך נתרפא, חייב לאכול אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצוות (רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ו, ג).

נסכם זאת בטבלה:

מקרה	דין	פיזי/תודעתי
אונס של אישה שהתחיל באונס ונגמר ברצון	האישה מותר לבעל – נדון בצורה אובייקטיבית	פיזי
אישה שנבעלה במחשבה שבעלה מת	האישה אסורה לבעל – נדון בצורה סובייקטיבית	תודעתי
אדם שאנסו אותו לאכול מצה	יצא ידי חובה – נדון בצורה סובייקטיבית	פיזי
אדם שאכל מצה בשעת שיגעון	לא יצא ידי חובה – נדון בצורה אובייקטיבית	תודעתי

הקושי שאנו רואים הוא שיש לפנינו ארבעה מקרים של אונס, אך הפסיקות אינן עקביות. במהלך הבא ננסה להבין כל מקרה לגופו כדי ליישב את הקושייה.

אישה שנבעלה במחשבה שבעלה מת

והנראה ככוונת רבינו ז"ל הוא דודאי הכא שוגגת היא ומן הדין מותרת לבעלה ולבועל אלא דחכמים קנסו דלא תנשא לבועל משום דעבדא איסורא (המשנה למלך, הלכות אישות י, ד).

ועוד כותב החיד"א בעניין אישה שמעלה מעל בבעלה במחשבה שמותר לה:

קנסינן מדרבנן כדין תצא מזה ומזה, שכמו שיש קנסוה משום שלא דייקה ובררה, **גם כאן נאסרת על בעלה משום קנס** משום שסברה שמותר ולא דייקה לברר הדין (חיים שאל מ"א; ההדגשות שלי, ש"ע).

אנו רואים מזה: 1. אכן מן הדין אותה אישה מותרת לבעלה, אך חכמים אסרו אותה מטעם קנס משום שהיה עליה לברר ולא ביררה. 2. היה כאן צעד אקטיבי של האישה כדי לעשות יחסי אישות עם אותו גבר.¹

דבר זה מראה לנו שההלכה במקורה אכן דנה את המקרה באופן אובייקטיבי, שהאונס גורם לחטא להיות מנותק ממנה, אך חכמים קנסו אותה על זה שהיה לה אופציה להימנע מאונס זה והיא לא ביררה מספיק.

אדם שאנסו אותו לאכול מצה

"במה דברים אמורים במצות לא תעשה אבל במצות עשה כגון אומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו עושה עשה ציצית ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו" (בבלי, חולין קלט ע"ב).

ועוד כותב הרמב"ם בהלכות גירושין:

¹ ראוי לציין שכבר בגמרא דנים את האישה כעושה איסור ולא כאונס, אך ברור שאפשר להכניס את מקרה זה לקטגוריה של אונס מפני שבסופו של דבר היא נבעלה לאותו גבר במחשבה שאותה אינטראקציה עם הגבר מותרת לה ורק בדיעבד היא הבינה שלא.

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו, ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר, רוצה אני, ויכתוב הגט, והוא גט כשר. וכן, אם היכוהו גויים ואמרו לו, עשה מה שישראל אומרין לך, ולחצו אותו ישראל ביד הגויים עד שיגרש, הרי זה כשר (רמב"ם, גירושין ב, כ).

אנו רואים שיש אופציה של כפייה במצוות. בממד האובייקטיבי אותו אדם שנאנס לאכול מצה היה צריך לאכול שוב מצה, אך ההלכה חידשה לנו שיש כפייה במצוות ולכן גם כאן אף על פי שלכאורה יש אונס, אותו אדם יצא ידי חובה.²

אדם שאכל מצה בשעת שיגעון

אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו, ואחר כך נתרפא, חייב לאכול אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצוות (רמב"ם, חמץ ומצה ו, ג).

אף על פי שהיינו יכולים להגיד גם כאן שהאדם יצא ידי חובת אכילה כמו המקרה הנ"ל, כאן יש ממד נוסף והוא שהאדם פטור בכל מקרה באותה שעה מאכילת מצה ולכן אין כל משמעות לאכילה הזו.

אונס אישה אשר התחיל באונס ונגמר ברצון

לאחר שביארנו כל מקרה לגופו פשוט יותר לבאר את עניין אונס של אישה.

1. בשונה "מאונס הדעת" שבו בסופו של דבר האישה עשתה מעשה אקטיבי כדי לשכב עם מישוהו, במקרה שלנו לא הייתה לאותה אישה בחירה והיא הייתה פסיבית לגמרי ושכבה איתו בעל כורחה.

2. כל מי שנאמר בו ייהרג ואל יעבור, ועבר ולא נהרג – הרי זה מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל, הרי זה חילל את השם ברבים; וביטל מצות עשה שהיא קידוש השם, ועבר על מצות לא תעשה שהיא חילול השם. ואף על פי כן, מפני שעבר באונס, אין מלקין

² למען ההגינות צריך להוסיף את הסיבה העיקרית שכתובה שאותו אדם יצא והיא שהוא נהנה מאכילת המצה.

אותו ואין צריך לומר שאין ממתין אותו בית דין, אפילו הרג באונס (רמב"ם, יסודי התורה ה, ד).

בשונה מכפייה במצוות, לא מצינו כפייה בעבירות, ואפילו מי שעבר על עבירות של ייהרג ובל יעבור לא נענש כמו שכתוב ברמב"ם. אפשר לעשות קל וחומר למי שנאנסה ונהנתה, שאין סברה שהיא תיענש אפילו שנהנתה.

3. בגמרא מובא טעם "יצר אלבשה", ורש"י שם כותב: "יצר אלבשה – וגם זה אונס שבתחלת בעילה שהיא באונס ה**לבישה הבעול יצר**" (רש"י, כתובות נא ע"ב).³

אומנם נקודות ההתחלה שלי למאמר הייתה שסיבת "יצר אלבשה" לא מניחה את דעתי, אך אנו רואים שרש"י מפרש שגם את החשק המיני שהיה לאישה הוא מנתק ממנה ומשייך לאנס, הוא ה**לביש** לה אותו נגד רצונה, או בפרשנות פחות רדיקלית של דברי רש"י – גם הרצון שלה הוא באונס.

תשלום האנס למי שנהנתה מהאונס

דרך נוספת לבדוק האם דנים אונס אישה מהזווית האובייקטיבית או הסובייקטיבית היא דרך חיוב התשלום.

אומר הרמב"ם:

והאשה שתחילת ביאתה באונס וסופה ברצון, פטורה מכלום, שמשעתחיל לבעול באונס, אין בידה שלא תרצה, שיצר האדם וטבעו כופה אותה לרצות (רמב"ם,

³ הנאה ביחסי מין כהכרח:

כבר ראינו ברמב"ם לעניין חיוב תשלום: "והאשה שתחילת ביאתה באונס וסופה ברצון, פטורה מכלום, שמשעתחיל לבעול באונס, אין בידה שלא תרצה, שיצר האדם וטבעו כופה אותה לרצות" (רמב"ם, איסורי ביאה א, ט).

אפשר לערער על עניין ההנאה והרצון כמחייב המציאות, אך אפשר לראות שהאופציה להנאה מיחסי מין לא רצוניים מגובה במחקרים. כך כתב פרופ' אלי זומר: "מין, מטבעו, הוא חווייה מענגת ומתגמלת. הישרדותית, אנחנו מתוכנתים להפיק הנאה ממין. משמעות הדבר היא שהרבה מההתנסויות של קורבנות של ניצול ותקיפה מינית עלולות להיות משולבות גם בהבלחות של הנאה, וגם שקורבנות ניצול ותקיפה מינית עלולים לסבול מקונפליקט משיכהדיחיה תמידי ביחס למיניותם" (פרופ' אלי זומר, [אחזור מתוך האתר שלו](#)).

איסורי ביאה א, ט).

לפי הרמב"ם לכאורה אין מציאות שבה לא יהיה לאישה רצון/הנאה מן האונס ולכן אפשר להסיק שכל דיני האונס האמורים כוללים גם את הרוצה/הנהנית, וזה יחול גם בדיני תשלום האנס.

וכן פסק המהרי"ק:

ואשר שאלת מה ראוי לדון באשה שתחלתה באונס וסופה ברצון לא בארת אם תחלת ביאה וסוף ביאה קאמרת או בשתי ביאות קא אמרת והראשונה באונס והשניה ברצון ונראה לעניות דעתי דאם בתחלת ביאה וסוף ביאה מספקא לך הא קיימא לך בפרק נערה שנתפתתה (כתובות דף נא) דלית הלכתא כאבוה דשמואל אלא כרבא דאומר שכל תחילתה באונס דאפילו אמרה הניח לו שאלמלא בא עליה הייתי שוכרו וכו' אפילו הכי אנוס קרינן ביה דיצרה אלבשה דהא תניא כוותיה דרבא ואם אמרו כן לענין אסור חמור כ"ש לענין ממון הקל לפי הנראה לע"ד (שו"ת מהרי"ק קכט).

המהרי"ק אומר שאם לעניין איסור אישה לבעלה אמרנו יצר אלבשה, אז צריך לעשות קל וחומר לרצון. משמע מזה שאנו רואים את הרצון חיצוני לה, ולא באמת הרצון שלה.

מקור נוסף לכך שאנס חייב לשלם גם כשיש רצון נלמד מהלכות איסורי ביאה:

וכל העריות החמורות וקלות חייבי מיתות ב"ד וחייבי כריתות וחייבי לאוין ועשה בכלן **חשובה העראה כגמר ביאה** כדתנן שם [דף נ"ג] אחד המערה ואחד הגומר ולא חילק בין ביאה לביאה (ספר מצוות גדול, לאוין קכה).

אנו רואים שהחיוב מגיע לאדם (ובמקרה שלנו לאנס) כבר בהעראה, ובסוגייה שלנו ודאי שהחדירה הייתה באונס, כך שאין משמעות לרצון האישה בהמשך האונס.

סיכום ואיסוף

לסיכום המאמר נתחיל בקשיים שהיו לנו: 1. דין "יצר אלבשה" לא הניח את דעתו, וניסיתי למצוא סיבה אחרת. 2. בירור האם דנים אונס מהמקום האובייקטיבי או הסובייקטיבי.

המסקנה שאליה שהגעתי היא שדנים אונס מהמקום האובייקטיבי, הסיבה שאנו מתירים את אותה אישה שנהנית ואף רוצה באונס אינה בגלל "יצר אלבשה" אלא מהסיבות הבאות: 1. האישה הייתה פסיבית לגמרי במקרה שנקלעה אליו. 2. אין כל רלוונטיות לרגשות האישה או מה היה הרצון שלה בשעת האונס, שכן אנו שופטים מהצד של האנס. 3. אפשר להגיד שגם אדם שהתכוון לעשות חטא מסוים ולא הספיק לעשות אותו יהיה פטור עד שיאנסו אותו לעשות אותו; לדוגמה, אדם שתכנן לאכול מאכל מסוים לא כשר ולפני שהספיק לאכול כפו עליו לאכול את אותו מאכל, הוא יהיה פטור שכן המעשה נעשה בסופו של דבר באונס. 4. אם לאישה הייתה אופציה ללכת מאותו אנס והיא לא הלכה היא תהיה אסורה לבעלה שכן מעורב רצון וצעד אקטיבי. בנוסף אגיד שיש גם חשיבות לזה שאותו אנס חייב לשלם לנאנסת את חובו מכיוון שבצעד זה אנו מראים שאות הקלון נשאר על האנס, ורצון האישה אינו מוריד בדיעבד מחומרת המעשים שלו.

